

HAYAT

AYDA BİR ÇIKAR FİKİR ve EDEBİYAT MECMUASI

YENİ TERTİP: 3. MART 1930

*Yapanlar, doğuranlar, yaradanlar
yalnız nikbinler, idealistlerdir.
Bedbinler doğuramaz, hayatı idame
edemez, Tarihi çoğuramaz.*

İÇİNDEKİLER

Yavuz ve Namık Kemal	Celâl Nuri	193
Hind Çıbanı değildi	A. H	202
İngiltere ve Hindistan	Feyzi	163
Bulgar edebiyatı nereye gitmektedir	Nikolay Donçev	213
Çanakkale	Frahk H. Simonds	216
Tercüme hakkında	H.	222
Harabat	Celâl Nuri	227
Eski bir softa tibi münasebetile	Muallim Hüseyin Kâzım	239
Bahri teslihatın tahdidi konferansı	Rauf Ahmet	242
Genç kalınız	Kayseri meb'usu Dr. Halit Mazhar	259
Ebedî sulh projeleri	Harry Elmer Barnes	261
Rabindranath Tagore ve Türk hareketleri		274
Verem nihayet yenildi mi?	Dr. Rea	276
Kavga etmiyen iki komşu millet	S. T. Gazztout	280
Lisanımıza dair	Raif Necdet	284

ANKARA ve İSTANBUL

İdare eden: CELÂL NURİ

İSTANBUL, DEVLET MATBAASI

NUSHASI 20 K.

Başka memleketlerde: [1]

Bahrî teslihatın tahdidi konferansı

Dünya siyasetinin iç yüzünü gösteren bir aynadır.

Geçen kânunusaninin yirmi birinde Londrada İngiltere İmparatorluğu, Şimalî Amerika Müttehit Cümhuriyetleri, Fransa, İtalya ve Japonya arasında bir konferans toplandı. Aralarında bahrî teslihatın tenkisi ve tahdidi çarelerini araştırıyorlar.

Bugüne kadar iki aydan ziyade devam eden bu müzakerelerin hakikî mahiyetini ve dünya siyasiyatı itibarile şümül ve ehemmiyetini anlamak için bu işin evveliyatını bilmek lâzımdır. Haddizatinde de dikkate şayan olan ve fakat ilk görüşte bizi pek alâkadar etmez zannolunan bu mes'ele yakın bir istikbalde eski ve yeni dünyaların bellibaşlı geçitlerinde anlaşmağa veya çarpışmağa mahkûm görünen menfaatlerin ve ihtirasların iç yüzünü tenvir etmek itibarile son derecede mühimdir.

Yalnız beş büyük bahrî devlet arasında ve ancak deniz teslihatını azaltmak ve muayyen bir asgarî hadde indirmek üzere toplanan Londra konferansı bahrî, berrî ve havaî her türlü teslihatın tenkisi ve tahdidi mes'elesinin bir cüzünden, yeni bir safhasından ibarettir.

Büyük harbin ferdasında, tarihin o zamana kadar kaydettiği en büyük muharebeler bile yanında birer çocuk oyunu gibi kalan o kanlı melhamenin bir daha tekerrür edeme-

[1] "Hayat" her nüshasında beynelmilel mes'elelere dair tetkikler neşreder. Londra Konferansının evveliyatı hakkındaki bu tetkik eski ve yeni dünyada büyük devletlerin siyasetlerini izah etmek itibarile son derecede dikkate şayan olduğu gibi gelecek nüshalarımızda Cemiyeti Akvamın on senelik siyasi, iktisadi, mali ve fikrî faaliyetlerine dair neşrolunacak tetkiklerle beraber çok faydalı bir küll teşkil edecektir.

mesi çareleri aranarak Amerika Reiscümhuru müteveffa Wilson'un delâletile bir Cemiyeti Akvam teşkil olunmuştu.

Bu cemiyetin teşkilâtını ve gayelerini tespit eden misakın sekizinci maddesinin ilk fıkrasında «sulhun muhafaza ve idamesi için teslihatın, milli emniyet ve beynelmilel müşterek hareketler icapleriyle telif olunabilecek bir asgarî hadde indirilmesi hususunun elzem bulunduğunu bütün azanın teslim ve kabul ettikleri» mukayyettir.

Bu fıkra biraz tefsire muhtaçtır:

Teslihatın tahdidî mes'alesinde birinci derecede müessir bulunan ve on senedenberi dilden düşmiyen «millî emniyet» ten maksat nedir? Bu «millî emniyet» in yalnız milli kuvvetlere istinat etmesi lâzım geldiği takdirde teslihatın — tedafüî mahiyette bile olsa — azaltılması mes'alesi halli müşkül bir muadele mahiyeti kespetebilir; 1914 buhranına müncer olan teslihat yarışına benzer bir yarışın önüne geçmek pek güç olur. Cemiyeti Akvamın tesisinden başlıca maksat bu müşkülün halledilebilmesidir.

Misakın 12 inci maddesile, aza arasında çıkabilecek ihtilâfların hakem usulile veya hukukî yollarla hal ve tesviyesi esasının konulması bu gayeyi istihdaf etmektedir. La Haye beynelmilel adalet divanı bu bendin ahkâmından çıkmıştır.

Cemiyeti Akvam misakının 16 ncı ve 17 inci maddeleri cemiyet azasından birine tecavüz edecek devlet aleyhinde cemiyetin diğer azası tarafından ittihaz olunacak veya olunabilecek malî, iktisadî ve askerî tedbirlere dairdir. Bu suretle cemiyet azasının millî emniyetleri bir nevi zamân altına alınarak bu müşterek tekeffüle istinaden teslihatlarını azaltmaları imkânı hazırlanmak istenmiştir.

Tefsir etmekte bulunduğumuz fıkranın ikinci kısmındaki «beynelmilel müşterek hareketler» tabirinden maksat da, cemiyet azasından birine tecavüz edecek devlete karşı bütün azalar tarafından yapılması^a karar verilebilecek filî teşebbüslerdir.

Şimdi misakın ikinci maddesinin ikinci fıkrasına geçelim; burada da deniliyor ki:

Cemiyeti Akvam Meclisinin «her devletin coğrafi vaziyet-

tini ve hususiyetlerini nazari itibara almak şartile teslihatın tahdidine matuf olarak hazırlayacağı plânları alâkadar hükûmetlerin tetkik ve kararlarına arzemesi» mukarrerdir.

Cemiyeti Akvam teşekkül edip de teslihatın tahdidini mes'elesini ele aldıgındanberi teslihatın azaltılması ile milli emniyet icabatı arasındaki irtibatın derecesi bitip tükenmek bilmiyen müzakere ve münakaşaları mucip olmuştur.

Teslihat azaltılırsa emniyet artar mı? Yoksa teslihatın azaltılması, misakın 12, 16 ve 17 inci maddelerinin ahkâmı dairesinde ittihaz olunacak tedbirlere, «emniyet» in filen vücade gelmesine mi mütevakkıftır?

Tıpkı «yumurta mı tavuktan, yoksa tavuk mu yumurta-
dan çıkar?» davası gibi uzayıp giden bu münakaşa teslihatın tahdidini mes'elesini sürüncemede bırakmıştır. Müşkülün hal-
line hangi taraftan başlamak lâzımgeldiğine bir türlü karar verilmemiştir.

16 ncı ve 17 inci maddelerin ahkâmında bir kat'iyet bulunsaydı şüphe yoktur ki işe emniyet mes'elesinin hallile başlamak lâzımgelirdi; fakat bu maddelerle mütecaviz devlet aleyhine ittihazi düşünülen malî ve iktisadî tedbirler *meccurî* ise de askerî tedbirler *ihtiyarî*dir. Hatta mütecaviz aleyhine ittihaz olunacak kararın meclis azası tarafından ittifakla verilmesi de meşruttur. Reylerde ittifak olmazsa tecavüze uğrayan devlet cemiyet azası tarafından muavenet görmiyerek yalnız başına kalabilir!

Görülüyor ki tecavüze uğrıyacak azanın Cemiyeti Akvam'dan bekliyebilecekleri yardım biraz müphem ve şüpheli mahiyettedir.

Bu muavenet bahsinde tereddüdü mucip olan diğer bir nokta daha vardır:

İki devlet arasında müsellâh bir ihtilâf çıktığı vakit tecavüz edenin hangi taraf olduğunu tayin etmek her vakit kolay olmaz. 1914 buhranında tecavüz mes'uliyetinin hangi tarafa ait olduğu el'an itiraz götürmez bir surette halledilmemiştir. Silâha sarılmanın mutlaka mütecaviz olması lâzımgelmez.

Birkaç sene evvel Fransanın kıymetli ricalinden ve Cemiyeti Akvamın en hararetli mürevviçlerinden müteveffa M. Leon Bourgeois bu mes'eleye dair kıymetli tetkikat neşretmiş

ve fakat mütecaviz tarafı tayin için kat'î bir kriterium (mi-henk) vez'ma imkân bulamamıştır. Bahsi burada daha ziyade teşrihe kalkışırsak sadedimizin haricine sürükleniriz.

Teslihatın tahdidi mes'elesinin ilk merhalede uğradığı müşküllerden diğer biri de hep birden mi tahdidi lâzımgeldi-ği, yoksa her bir silâhın ayrı ayrı tahdidinin mi münasip ola-cağı mes'elesidir.

Misakın sekizinci maddesinin tatbikatına geçilmek üzere Cemiyeti Akvam tarafından teşkil olunan istihzarî komisyonun ve ona merbut (askerî-bahrî-havaî) ve (iktisadî-sınai-ma-lî) talî komisyonların teslihatın tahdidi ve tecavüze uğrıyacak azaya yardım, yani millî emniyet, mes'elelerinin ayrı ayrı ve-yahut birbirine bağlı olarak halledilmesini istihdaf eden me-saileri, netice itibarile, bugüne kadar, akim kalmıştır.

*

* *

Teslihatın tahdidi mes'elesini takipte daha ileriye git-meden evvel geçen ve gelecek bütün müzakerata hâkim olan başka bir noktanın da izahı lâzımdır. XVI ncı asrın nihayet-lerinden, İspanya Kırallı İkinci Filip in İngiltere aleyhine sev-kettiği Armada'nın şiddetli bir fırtına tarafından perişan edil-mesindenberi [1588] İngilterenin denizlerde hâkim kalmış olduğunu ve o hakimiyet sayesinde tarihin en büyük impa-ratorluğunu kurmağa muvaffak olduğu malûmdur.

İngilterenin bahrî tefevvukunu tahdide kalkışan Alman-yanın başma neler geldiği de dünya tarihinin, daha dün şahit olduğumuz, bir faslıdır.

Fakat İngiltere, bu suretle Almanya donanmasını ortadan kaldırmakla, üç asırdanberi devam edegelen denizler haki-miyetinin devamını temin edememiştir. Şimalî Amerika Müt-tehit Cümhuriyetleri, Umumî Harbin başlangıcından itibaren İngilterenin denizlerde keyfemayeşa hakimiyetine itiraz etmiş ve derhal onun donanmasına muadil bir donanma yapmağa başlamıştır.

Esasen bir harbe tutuştuğu vakit İngiltere tarafından, düşmanlarına yardımı kesmek vesilesile, bitaraflara karşı gös-

terilen ve onların bahrî ticaretlerini imhaya kadar varan tahakküm aleyhinde XVIII inci asırda bazı Avrupa devletleri tarafından yapılan ittifak teşebbüsleri ve nihayet 1812 de, Napolyon'a karşı bütün Avrupa kıt'asını abluka altına almağa kalkışması üzerine, Amerika tarafından İngiltere aleyhine harp ilânına kadar varıldığı şüphesiz hatırlardadır; fakat hep bu mukavemetlere rağmen büyük harbe kadar İngiltere denizlerin serbestisini istediği gibi tefsir ve idare etmiş, bütün dünyanın iktisadiyatına hâkim bulunan bu mes'eleyi hukukî ve kat'î surette tesviye edecek bir çare bulunmamıştır. 1856 da, Kırım Muharebesinin ferdasında, vücade getirilen Paris Beyannamesinin (*Déclaration de Paris*) de müteakıp buhranlarda büyük bir faydası görülmemiştir.

Büyük Harp başlangıcında, bitaraf kalan memleketler tarafından İngiltereye yapılması mutat olan ihracatın azaldığını gören ve bu noksan kalan emtianın Almanyaya gönderildiğini istidlâl eden İngiltere Hükûmeti bitarafların ticaret gemilerini istediği gibi durdurarak muayene, tevkif ve hatta musadere etmeğe başlamıştır. Hemen her türlü ticaret eşyasını harp kaçağı sayılan emtia cetveline sokmuştur. Bu arada Amerikanın başlıca ihracatını teşkil eden pamuk, barut yapmağa yaradığı; petrol, askerî nakliyatı temin ettiği; bakır, cephane imalinde kullanıldığı için kaçak eşyadan sayılmıştır; hatta birçok gıdalar bile aynı cetvele sokulmuştur.

Amerika, İngiltere tarafından ittihaz olunan bu tedbirleri şiddetle protesto etmiş ve bir aralık iki devlet arasındaki münasebetlerin kesilmesine ramak kalmıştır. Bu esnada Amerika denizlerde İngilterenin tahakkümüne bir nihayet vermek üzere onun donanmasına muadil bir donanma vücade getirmeğe karar vererek derhal 10 büyük zıhlı ve 6 büyük kruazör yapmağa teşebbüs etmiştir.

Fakat bir taraftan Almanların tahtelbahir muharebesinde irtikâp ettikleri hatalar ve diğer taraftan ingiliz diplomasisinin gösterdiği meharet sayesinde iki memleketin münasebetleri kesilmemiş ve nihayet Amerika da Almanya aleyhine harbe girdikten sonra kendi ihracatını kendisi mürakabe ederek arada bir ihtilâf kalmamıştır; fakat ilerisi için denizlerin in-

giliz tahakkümünden kurtulması hususunu da ihmal etmemiş, o mes'eleyi gelecek sulh programının başına yazmıştır.

Hatırlanacağı üzere Büyük Harbin nihayetlerine doğru müstakbel sulh şartlarına dair reis Wilson tarafından tertip olunan 14 maddenin ikincisi denizlerin serbestisine dair idi.

Wilson «beynelmilel mukaveleler mucibince ve beynelmilel bir fili hareketle kısmen veya tamamen kapanmıyan bütün denizlerde — kara sular müstesna olmak üzere — gerek harp, gerek sulh zamanlarında seyrisefainin mutlak surette serbest olduğuna» dair olan bu kaydı sulh şartları arasına sokmak istemiş ise de İngiltere bu hususta müzakereye bile girmekten çekinmiştir.

Reis Wilson, istihdaf ettiği gayenin, tesisini tasavvur ettiği Cemiyeti Akvam vasıtasile temin olunabileceğini düşünerek, teklifinde ısrar etmemiş ise de ümidi hilâfına kendi memleketinin mezkûr cemiyete girmekten imtina etmesi üzerine denizlerin serbestisi mes'elesi halledilememiş ve İngiltere ile Amerika, daha Umumî Harp esnasında başlayan, donanma yarışına devam etmek zarureti karşısında kalmışlardır.

Amerika da Cemiyeti Akvama girmiş olsaydı «mütecaviz» mevkiinde kalacak devlete karşı bütün cemiyet azası ile birlikte onun da harekete geçmesi lâzımgelcek, ortada «bitaraf» devlet kalmıyacak ve binaenaleyh bitarafların ticaretini ihlâl etmemek için denizlerin serbestisini temin etmek mes'elesi de mevzuubahs olmayacaktır; fakat Amerika âyan meclisinin reis Wilson'un kurduğu cemiyete girmeye reddetmesi üzerine mes'ele bütün vahametile baki kalmıştır.

Bu vaziyette Avrupada bir harp zuhûr eder ve İngilterenin, Cemiyeti Akvamda aza sıfatile, «mütecaviz» aleyhine harekete geçmesi lâzımgelirse denizlerde Amerika ile karşılaşması daimî bir tehlike teşkil ediyordu. Hele İngilterenin kendi hesabına girişeceği bir harpte bu tehlikenin son derecede vahim bir şekil alması muhakkak görünüyordu.

Böyle müşkül bir vaziyete düştüğü içindir ki İngiltere Cemiyeti Akvam misakının tecavüze uğrıyan azaya temin etmek istediği yardım mes'elesinin kuvvetle müdahale şeklini almasından daima çekinmiştir. Misakın, azaların millî emniyetlerini tekeffüle matuf kayıtlarının ameli bir şekil alması-

na yanaşmamıştır. Biraz sonra göreceğimiz gibi 1924 te vücade getirilen Cinevre Protokolu'nun akim kalması mahza İngilterenin bu mülâhazaları yüzünden, bir gün gelip de Amerika ile çarpışmak ihtimallerini artırmamak endişesinden, ileri gelmiştir .

Bütün dünyayı alâkadar eden teslihatın tahdidi mes'elelerinin geçirmekte olduğu safhaları iyice takip etmek için karilerimizin bu noktayı daima hatırdâ tutmaları lâzımdır.

*

**

Evvelce işaret ettiğim gibi, sulh ferdasında, Amerikanın Cemiyeti Akvama girmemesi yüzünden husule gelen bu vaziyette iki büyük Anglo-Sakson devlet arasında bahrî teslihat yarışma devam etmekten başka bir çare kalmamış gibi görünüyordu. Amerika büyük bir donanma yapmağa faaliyetle devam ediyor, Amerikanın peşinden Japonya da bu cereyana katılmak, donanmasını artırmak mecburiyetinde kalıyordu. Pek tabiidir ki Aksayi-Şark İmparatorluğu Büyük Bahri Muhitteki menfaatlerini, Asya ve bilhassa Çin ile münasebetlerini Amerikanın tahakkümü altında bırakamazdı.

Böyle bir cereyan bütün alâkadarlar için çok ağır malî fedakârlıkları ve istikbal için de büyük tehlikeleri tazammun ediyordu.

Hep bu mahzurlara bir çare bulmak için İngiltere, Amerika, Japonya, Fransa ve İtalya murahhasları 1921 teşrinisannisinden 1922 şubatına kadar Washington'da toplandılar.

Bu konferansın gayesi İngiltere ile Amerika arasındaki donanma yarışını durdurmağa bir çare bulmak ve diğer bahrî devletlerin donanmalarını da bu iki büyük devletin bahrî kuvvetlerine göre, bir nispet dahilinde, tahdit etmekti.

Uzun uzadıya müzakerelerden sonra harp gemilerinden bir sınıf hakkında itilâf hâsıl olabildi: büyük harp zıhlılarının (*Capital-ship*) tonilâtoları yekûnu Amerika ve İngiltere için beşer yüz bin, Japonya için üç yüz bin ve Fransa ile İtalya için yüz yetmiş beşer bin olarak tahdit edildi. Eski gemiler

çürüğe çıkarıldıktan ve yeniler yaptırıldıktan sonra 1924 senesinde:

İngiltere ile Amerikanın:	525.000	tonilâto	haeminde	15	er
Japonyanın:	315.000	«	«	9	
Fransa ile İtalyanın:	175.000	«	«	5	er

Capital-ship'leri bulunmasına karar verildi. Büyük zıhlılar ve tayyare taşımağa mahsus gemiler için haddi azamî büyüklük 35.000 tonilâto olarak tespit olundu. Büyük ve küçük kruvazörlerle tahtelbahirler gibi diğer sınıflara mensup gemilerin adetlerinin ve tonilâtolarının tayin ve tahdidine dair bir karar ittihaz olunamadı. Fransa, tahtelbahirlerin ilgasına dair tekliflere şiddetle itiraz ederek bunların zayıflar için ucuz ve mükemmel bir müdafaa silâhı olduğunu ve ancak nasıl kullanılacaklarının mazbut bir usule raprı lâzımgeldiğini iddia etti. Maamafih büyük harp kruvazörlerinin haddi azamî cesametlerinin 10.000 tonilâtoyu geçemeyeceği ve 203 milimetro (8 parmak) çapından büyük toplarla teslih olunmıyacakları takarrür etti.

Netice itibarile Washington Konferansı kısmen makûs bir yola çıktı; o tarihten itibaren devletler büyük harp kruvazörü yapmağa faaliyetle devam ettiler; meselâ 1914 te elinde bulunan 114 kruvazörün elli sekizini kaybeten İngiltere, senede beşerden, 50 kruvazör daha yapmağa karar verdi!

*
**

Bu suretle bahrî teslihat mes'elesinin bir pamuk ipliğile bağlanmasına mecburiyet görüldü ve dolayısıle Cinevre'deki komisyonun bütün teslihatı tahdit yolundaki mesaisi bir tevakkuf devresine girdiği sırada diğer istikamette, yani Cemiyeti Akvam azasının «millî emniyet» ihtiyaçlarını tatmin yolunda dikkate sayan bir teşebbüs vuku bulmuştur.

Fransada, sosyalistlerin yardımıle Radikal-sosyalist fırkası ve İngilterede amele (*Labour*) fırkası iş başında bulundukları sırada M. Herriot ve M. Mac Donald'ın delâletleriyle Cemiyeti Akvam tarafından sulhu mükemmel bir teşkilâta rap-

tetmek maksadile bir protokol vücade getirilmişti. «Cinevre Protokolü» unvanı ile maruf olan bu vesika ile:

Meşru müdafaa hali veyahut mütecaviz devletler aleyhine müsterek bir hareket takdiri müstesna olmak üzere harbin merdudiyetine hükmedilmiş;

Devletler arasındaki ihtilâfların hakem usulile halli mecburî olduğu kabul olunmuş;

Mütecavizler aleyhine cezrî tedbirler kararlaştırılmış; ve tecavüze uğrıyan devletlere her suretle yardım edilmesi taahhüt altına alınmıştır.

Bu protokol mer'iyete geçseydi beynelmilel hukukta mühim tebeddüller husule gelecekti.

Evvelâ: bir harp zuhûrunda, hakem usulüne razı olunarak harbe girecek mütecaviz aleyhine diğer bütün devletlerin harekete geçmeleri lâzımgüleceğinden «bitaraf» devlet kalmıyacaktı.

Saniyen: bütün devletlerin mütecaviz devlet aleyhine harekete gelmeleri neticesinde mezkûr memleket filî bir ablukaya alınmış olacak, denizler ancak tecavüze uğrıyan devlete yardım maksadile yapılacak hareketlere açık kalacak ve binaenaleyh denizlerin serbestisi mes'elesi de kendiliğinden halledilmiş bulunacaktır.

Fakat İngilterede (*Labour*) fırkası düşüp te muhafaza-kârlar iş başına geçince Hariciye Nazırı Sir Austen Chamberlain (Çembörleyn), biraz yukarda izah ettiğimiz sebepten dolayı, hükûmetinin Cinevre Protokoluna iltihak edemeyeceğini söylemiş ve mezkûr teşebbüs te tatlı bir hatıradan ibaret kalmıştır [1925].

Maamafih Cineve Protokol'unun uyandırdığı temayüllerin sevkile bir sene sonra meşhur Locarno (Lokarno) itilâfları yapılmıştır.

1925 senesi teşrinievvelinin beşinden on altısına kadar Locarno'da toplanan İngiltere, Fransa, İtalya, Belçika, Lehistan ve Çekoslovakya murahhasları tarafından imzalanmış itilâflar ile:

1. — Almanyaya-Fransa ve Almanyaya-Belçika Devletleri, arasında zuhûr edebilecek ihtilâfları muslihane yollar ile halletmeği taahhüt etmişlerdir.

2. — İngiltere, İtalya, Fransa, Belçika ve Almanya arasında akdolan bir itilâfname ile Fransa-Almanya ve Belçika-Almanya hudutları yani Fransa, Belçika ve Almanyanın arazi *statu quo* (statüko) ları mezkûr beş devlet tarafından tekeffül edilmiştir.

3 ve 4. — Almanya-Lehistan ve Almanya-Çekoslovakya arasında^a hakem mukavelenameleri yapılmıştır.

5 ve 6. — Fransa-Lehistan ve Fransa-Çekoslovakya arasında, Almanya ile yapılan itilâflara rağmen, tecavüze uğradıkları takdirde birbirine müteakiben yardım edeceklerine dair mukaveleler akdolunmuştur.

Bu itilâfların Cemiyeti Akvam tarafından tescili münasebetile başka devletler tarafından da bu nevi itilâflar akdolunması temennisi izhar olunmuştur. Bu sayede, cemiyetin vesatetine hacet kalmıyarak, devletler arasında emniyet tesis olunacağı ve teslihatın tahdidine yol açılacağı ümit edilmiştir. Bir aralık, bu cereyanın sevkile, Balkan Locarnosundan da bahsolunduğu şüphesiz hatırlardadır.

Burada istitrat kabilinden kaydetmek lâzımdır ki: İngiltere ve İtalya tarafından «Locarno» itilâflarile Fransanın şark hudutlarının kefalet altına alınması o zaman mevcut olan bazı siyasi sebeplerden ileri gelmişti; İngiltere ve İtalya Hükûmetleri Fransa tarafından Almanyada işgal altında tutulmakta bulunan yerlerin tahliyesine ve Almanyanın Cemiyeti Akvama girmesine zemin hazırlamak istemişlerdi. Yoksa sulh aşkı Locarno'da ancak ikinci derecede bir rol oynamıştır!

Bundan sonra teslihatın tahdidi komisyonu emniyet ve teslihat mes'elelerini birbirine bağlamağa çalışmış, hatta komisyona merbut bir «Emniyet Komitesi» da teşkil olunarak başka devletlere tavsiye olunan itilâflar için muhtelif mukavele modelleri hazırlamıştır.

1927 senesinin sonlarında teslihatın tahdidi konferansına Cemiyeti Akvamda aza bulunmayan devletler de davet olundukları için bizimle beraber Sosyalist Soviyet Cümhuriyetleri İttihadı da iştirak etmiştir.

Bu içtimada Ruslar teslihatın tamamile ilgasını teklif etmişlerdir. Fakat bu teklif, «emniyet» mes'eleşi sağlam bir usule bağlanmadıkça, teslihatın külliyyen ilgası teşebbüsünün zâ-

hiri ve sathî bir muvaffakiyetten ibaret kalacağı söylenerek erddolunmuştur.

Rus teklifini reddeden devletlerin mütalealarına göre her memleketin, mürettep kuvvetlerinden başka, nüfuzunun miktarı, sanayiinin mahiyeti ve ehemmiyeti, coğrafî vaziyeti, madenî membaları, ticaret gemileri, mürasalâtının uzunluğu veya kısalığı gibi «kuvvet» ve «zaaf» lardan mürekkep bir harp kabiliyeti (*Potentiel de guerre*) vardır. Milli emniyet zamân altına alınarak bir sulh teşkilâtı vücade getirildikçe, evvelden hazırlanmış bile olsalar, bilkuvve mevcut olan mezkûr kuvvetlerle gene harp tehlikesi baki kalır.

Ruslar bu noktai nazarı kabule yanaşmamışlar ve hatta çok karışık ve anlaşılr bir şey olmadığını söylemişlerdir. Esasen teslihatın tahdidi içtimama resmen iştirak ettikleri halde «Emniyet Komitası» na yalnız bir müşahit (*observateur*) göndermekle iktifa etmiş bulunmaları da takip etmek istedikleri yolu evvelden göstermiş bulunuyordu.

Teslihatın tamamile ilgasına dair Bolşeviklerin teklifine Alman murahhaslarının da iltihak etmesi pek tabîdi: Versailles (Versay) Muahdesile silâhtan tecrit edilmiş bulunan Almanya başka devletlerin de aynı vaziyette bulunmalarını temenni etmekten başka ne yapabiliirdi?

*

* *

Teslihatın tahdidine matuf olan faaliyetleri bu suretle hulâsa ettikten ve Londra konferansının menşeiini ve evveliyatını anlattıktan sonra tekrar bahrî teslih^{at} mes'elesine dönebiliriz.

1921 de Washington Konferansında yalnız büyük harp zıhlısı tahdit olunabilerek küçük ve büyük kruvazörler ile tahtelbahirler hakkında bir karar ittihaz olunmadığını evvelce görmüştük.

1927 başlangıcında Amerika Reisicümhuru M. Coolidge (Kulic) bu eksik kalan noktalar hakkında bir itilâf zemini aramak üzere 1921 konferansını aktetmiş bulunan beş devleti Cinevrede toplanmağa davet etmişti. Washington içtimam-

dan memnun kalmamış bulunan Fransa ve İtalya bu davete icaet etmemişlerdir. İngiltere ve Japonya arasında cereyan eden müzakerelerde hayli dedikoduyu mucip olan bir muvaffakiyetsizlikle bitmiştir. Amerika Başmurahtası General Dawes (Doz) bu menfi neticeyi, müzakerelere 27 sivil mukabil 37 bahriye zabiti iştirak etmiş bulunmasına ve bahriye zabiteleri de teslihatı tahdide imkân olmadığına atfederek işin içinden bir lâtife ile sıyrılmağa çalışmıştır; fakat muvaffakiyetsizliğin asıl sebebi Amerikanın 250, nihayet 300.000 tonilâtodan fazla kruvazör yapılmasında ve ingiliz murahtalarının da imparatorluğun emniyeti için 500.000 tonilâto miktarında kruvazöre ihtiyac bulunduğunda ısrar etmeleri olmuştur. Fazla olarak Amerikalılar büyük harp kruvazörleri ve İngilizler, bilâkis, muvasalatın himayesine yarıyan küçük kruvazörleri iltizam etmişler ve bu iki sınıf gemi arasında bir teadül esası bulunamamıştır.

Geçen sene patlak veren bir rezaletten anlaşıldığına göre de, Amerika heyetine iştirak eden mütehassıslardan biri 1927 konferansının muvaffakiyetsizliğinde karanlık bir rol oynamıştır; müzakeratı akamete uğratarak teslihat yarışında devam edilmesi için bazı Amerika cephan fabrikalarından ve bahri inşaat tezgâhlarından rüşvet almıştır!

Cinevre Konferansının neticesiz kalması üzerine İngiltere ile Amerika arasında tehlikeli bir gerginlik husule gelmiş, Amerikalılar derhal 25 kruvazör, 9 muhrip ve 5 tayyare gemisi yapmağa kalkışmışlardır!

Biraz sonra Fransa ile İngiltere arasında 203 milimetrelık toplarla mücehhez büyük kruvazörler ile 600 tonilâtoyu geçen tahtelbahirlerin tahdidine dair bir itilâf hazırlandığı ortaya çıkınca Amerikanın iğbirarı büsbütün artmıştır; inşasına ehemmiyet verdiği büyük kruvazörlerin tahdidine matuf olan bu itilâfın kendi bahri siyaseti aleyhine tevcih edildiğini zannetmiştir; İngiltere ve Fransa da itilâfı imzalamaktan vazgeçmişleridir.

Kellog Misakının tanzimi bu sıralara musadiftir.

Fransa ile Amerika arasında harbin «kanun harici» yani kat'iyyen merdud sayılmasına ve zuhûr edebilecek her türlü ihtilâfların muslihane bir surette halledilmesine dair Fransa

Hariciye Nazırı M. Briand tarafından yapılan bir teklifi Amerika Hariciye Nazırı M. Kellog bütün devletlere teşmil etmek istemiş ve 27 ağustos 1928 de Pariste imzalanan misak ile harbin kanun harici sayılacağı ve millî siyaset aleti olarak hiçbir vakit harbe tevessül edilmeyeceği taahhüt edilmiştir. Bizimle beraber Rusların da imzaladığı bu misakın ancak manevî bir kıymet ve ehemmiyeti olduğu, onu ihlâl edeceklerin aleyhine başkalarının tenkit ve takbihinden başka bir mania teşkil etmeyeceği bedihî olmakla beraber Amerika ile anlaşmağa pek ziyade ehemmiyet veren İngiltere bu misakın bahşettiği emniyete güvenerek 70 kruvazör yerine 50 kruvazör ile iktifa etmeğe karar vermiş ve bu suretle iki Anglo-Sakson devlet arasında anlaşma teşebbüslerine tekrar başlanmıştır.

İki ayı mütecaviz bir zamandanberi devam etmekte bulunan Londra Konferansı bu takarrüp teşebbüslerinin neticesidir.

1929 martında Amerika reisicümhurluğuna geçen M. Hoover (Huver) tarafından Londraya sefir tayin olunan General Dowes (Doz) iki memleket arasında anlaşmak teşebbüslerinde müessir bir rol oynamıştır; ve nihayet geçen eylül sonlarında İngiltere Başvekili M. Macdonald Washington'a giderek Amerika reisicümhuru ile görüşüp iki memleket arasında bir anlaşma esasları tespit olunmuş ve İngiltere tarafından gönderilen 7 teşrinievvel tarihli bir nota ile beş büyük bahrî devlet 1930 kânunusanisinin üçüncü haftasında Londra da toplanmağa davet edilmiştir.

Fakat kânunusaninin 21 indenberi devam etmekte bulunan konferans bir türlü neticelenmiyor. Hatta bir muvaffakiyetle bitmesi ihtimalleri her gün biraz daha zayıflıyor. Son Telgraf havadislerine göre davayı tamamilen halletmekten vazgeçilerek, konferans müteşebbislerini pek müşkül mevkide bırakacak olan bir fiasko'dan içtinâp etmek için gözboyayıcı bir kırıp sarma çaresi aranmakta imiş.

Londra Konferansı niçin muvaffak olamıyor?

Bu sualin cevabını munhasıran gemi ve tonilâto sayılarında, küçük veya büyük top çaplarında aramak doğru olmaz.

Davanın, şüphesiz, böyle bir teknik tarafı da var.

İngiltere ve Amerika, donanmalarının tonilâto yekûnunu 1.200.000 olarak tahdit etmekte anlaşmışlar; büyük zıhlı, ve büyük ve küçük kruvazörler nispetlerinde de uyuşmuşlar; fakat Japonyayı ve Fransa ile İtalyayı evvelce Washington'da kabul edilmiş olan nispetler dahilinde birer donanma ile iktifa etmeğe bir türlü ikna edemiyorlar; çünkü beş bahrî devlet arasındaki teknik muadelenin halli için birçok şartlar lâzım:

1. — Amerika, mümkün olabildiği kadar küçük bir donanma ve az masraflı ingiliz donanmasına muadil bir donanmaya sahip olmak, denizlerin serbestisi hususunda müstakbelen İngilterenin tahakkümüne imkân bırakmamak istiyor.

2. — Fakat bu donanmanın Japonya donanmasına faik olması, Büyük Bahri Muhitte Japonyaya kolayca meram anlatabilecek bir kuvvette olmasını da elzem görüyor.

3. — Bu maksatla Japonyanın, 1921 de Washington Konferansında büyük zıhlılar hakkında karar verildiği gibi, başka sınıflardan harp gemileri hakkında 3:5 yani yüzde altmış nispeti ile iktifa etmesini, hatta tahtelbahirlerden büsbütün vazgeçmesini istiyorsa da Japonya büyük ve küçük kruvazörlerde yüzde yetmiş nispetinde ısrar ediyor ve müdafaası için seksen, doksan bin tonilâtoluk tahtelbahire ihtiyacı bulunduğunu ileri sürüyor.

4. — İngiltere 1.200.000 tonilâto yekûnunda ve teferruatta Amerika ile anlaşmış bulunuyorsa da Atlas Bahri Muhittinin beriki yakasında bu donanmanın en kuvvetli iki Avrupa devleti donanmalarına muadil olması hususundaki pek eski an'anesinden (*two powers standard*) vazgeçmek istemiyor.

Şimdiki halde Avrupa kıt'asının en kuvvetli bahrî devleti olan Fransa'nın yekûnu dört yüz küsur bin tonilâtoluk bir donanma ile kanaat etmesini ve İtalyanın da nihayet bu haddi geçmemesini istiyor.

5. — Fransa, memleketinin üç denize cepheleri bulunduğunu ve Afrika ile Avrupanın en mutena yerlerindeki müstemlekelerinin müdafaası ve muvasalâtının temini için yedi, seikz yüz bin tonilâtoluk bir donanmaya ihtiyacı olduğunu ileri sürüyor. Bazıları üçer bin tonilâtoluk kruvazörler cesametinde olmak üzere irili ufaklı 80.000 tonilâtoluk tahtelbahirlere de kat'iyen muhtaç bulunduğu da ısrar ediyor.

6. — İtalya da behemehal Fransa donanmasına muadil bir donanma istiyor; fakt atonilâto yekûnunda ve gemilerin smfılarında ısrar etmiyor. Hatta «Fransa ne kadar az bir donanma ile iktifa ederse ben de o miktara razı olurum» diyor; lâkin Fransa İtalya ile muadelete bir türlü muvafakat etmiyor.

Zaten Fransanın yedi, sekiz yüz bin tonilâtoluk bir donanma yapmasına riza gösterilirse, o da İtalya ile muadelete razı olsa İngilterenin asırlardanberi takip ettiği (*two powers standard*) an'anesini terketmesi lâzımgелеcek ki o da imkânsız!

İşte iki aydanberi bir türlü halledilemiyen, bir tarafı düzeltilmek istenince öbür tarafı bozulan bahrî teslihatın tahdidi muadelesi bu girift mütalealardan mürekkep çetin bir mahiyet arz ediyor.

Vaziyeti büsbütün tenvir etmek için mes'elenin siyasi iç yüzü hakkında da birkaç söz söylemek lâzımdır:

A — Amerikanın takip ettiği gayelerin bir taraftan İngiltereye karşı denizlerin serbestisini muhafaza etmek, diğer cihetten Büyük Bahri Muhitte Japonyaya karşı hâkim bir vaziyette kalmak olduğunu evvelce kaydetmiştik;

B — İngiltere, donanmalarının muadeletini kabul ederek, denizlerin serbestisi siyasetinde Amerikaya serfru etmekle beraber Avrupa tarafında eski an'anesinden vazgeçmek istememektedir.

Aynı zamanda siyasetini Amerika siyasetile sıkı fıkı telif ederek istikbalde bütün dünyaya hâkim bir Anglo-Sakson cephesi teşkil etmek ve bu suretle denizlerin serbestisi mes'ele-Amerika ile çarpışmak ihtimallerini bertaraf etmek ümidini beslediğ de muhakkaktır; fakat o cihet büsbütün müstakil bir emvzu teşkil edebilecek ayrı bir mes'eledir.

C — Japonya, Büyük Okyanosya taraflarında bazı inkişaf yolları aramak hususunda bir zamanlar beslediği arzulardan —şiddetli bir Anglo-Sakson muhalefeti karşısında— vazgeçmiş gibi görünmekle beraber Asya ve bilhassa Çin ile münasebetlerinde Amerikanın tahakkümü altında kalmamağı bir hayat ve emmat mes'elesi saymaktadır.

Filhakika, tıpkı İngiltere gibi, smai mamulâtını ecnebi pazarlarda satarak yiyeceğinin mühim bir kısmını ve fabrikalarına lâzım olan mevaddı iptidaiyeyi hariçten tedarik et-

mek mecburiyetinde bulunan Japonya için memleketin müdafaaya ve hariçle münasebetlerini muhafazaya kâfi bir donanmaya malik olmak hayatî bir ehemmiyeti haizdir.

D — Fransısm İtalyaya karşı vaziyeti de dikkate şayan dır.

On bir milyon kilometro murabbaında ve altmış milyon nüfuslu müstemlekelere elatmış bulunan Fransanın, kırk milyonu aşan nüfusunu daracık çizmesine sıkıştıramıyan ve her sene yüz binlerce evlâdı dünyanın dört köşesine hicret eden İtalya tarafından hasetle görüldüğüne şüphe yoktur. Biri yer, biri bakar, kıyamet ondan kopar» darbimeseli dünya kadar eski bir hakikati ifade eder. Hususile Akdeniz havzasında Tunus, Cezayir ve Fasın Fransanın elinde bulunmasına karşı İtalya lâkayit kalmaktadır. 1881 de Tunusun Fransa tarafından zaptedilmesindenbedi iki komşu lâtin memleket arasında derin bir anlaşamamazlık hüküm sürmektedir.

Bu vaziyetin sevkiledir ki Fransa Akdenizde İtalyanın kine faik bir donanmaya malik olmağı millî emniyeti için elzem bir şart saymaktadır. Müstemlekelerinin çokluğundan, muvasalât hatlarının uzunluğundan filân bahsetmesi hep talî derecede mülâhazalardan ileri gelmektedir.

E — İtalyanın kuvvetli bir donanma istemek hususunda ileri sürebileceğı sebeplerin başında o memleketin de, İngiltere ve Japonya gibi, smâî mamulâtını satmak ve hariçten yiyecek ve mevaddı iptidaiye almak için muvasalâtını korumak ihtiyacında bulunduğu zikrolunabilir; fakat mutlak Fransa donanmasına muadil bir donanma istemekte ısrarında başka sebepler de yok mudur?

Kendisini eski Roma İmparatorluğunun mirasçısı gibi telâkki eden faşist İtalyanın, az çok yakın bir istikbalde, Akdeniz havzasının sulhunu ihlâl edebilecek birtakım uzun ve derin emeller beslediğı İtalyanlar tarafından bile inkâr olunabilir mi?

Londra Konferasının akıbeti hep bu ihtilâfların ve ihtirasların — müvakkaten olsun — telif ve teskin olunabilmesine, biraz daha yukarda saydığımız teknik müşküllerin halledilmesine bağlıdır; fakat iki aydenberi alınmakta olan haber-

ler, bir itilâfa yaklaşılmak şöyle dursun, konferansın iflâs etmek üzere bulunduğunu göstermektedir.

Japonya, İngilterenin ibramına rağmen, Amerika noktai nazarına hâlâ iltihak etmemiştir.

Fransa, metalibatını azaltmak için, Akdeniz havzası hakkında da, 1925 te Almanya ile hudutları hakkında yapıldığı gibi, Amerika, İngiltere ve İtalyanın iştirakile bir nevi Lokarno kefaletnamesi yapılmasını ve ancak o suretle millî emniyeti zamân altına almırsa donanma hususundaki metalibini azaltabileceğini ileri sürmüş ise de Amerika ve İngiltere bu teklife yanaşmak istememişlerdir. M. Macdonald Fransanın bu talebini, Büyük Harpten evvelki askerî ittifakların ihyasına çalışmak mahiyetinde bir manevra gibi tavsife kadar varmıştır!

Bilmünasebe evvelce de söylediğimiz gibi İngiltere ve İtalya Lokarno itilâfını mahza alman arazisinin Fransızlar tarafından tahliyesini temin etmek ve Almanyanın Cemiyeti Akvama iştirakine yol açmak zaruretile imzalamışlardı; bahrî teslihatı tahdit vesilesile Fransanın müstemlekât fütuhatını da tekeffül etmeği hatırlarından bile geçirmezlerdi.

Son haberlere göre Fransa, çevirmek istediği bu manevranın imkânsızlığını görünce taktiğini değiştirmiş. İtalya muadelet iddiasından vazgeçerek daha küçük bir donanmaya razı olursa Fransa da 7,8 yüz bin tonlâtoluk bir donanma talebini indirecek imiş, ve bu suretle iki memleket donanmaları yekûnu İngiliz donanmasının yekûnunu geçmiyerek İngilterenin de maksadı hâsıl olacakmış.

Fakat büyük faşist meclisi tarafından verilen son karar üezrine İtalyanın Fransanınkinden küçük bir donanmaya razı olmasına imkân kalmamıştır.

O halde ne olacak? Londra Konferansı hiçbir şeye karar veremeden dağılacak mı? Böyle bir akıbet tahakkuk ederse İngiltere ve Amerika neye karar verecekler?

«Hayat» ın gelecek nüshasında hem konferansın varacağı neticeyi tahlil etmek ve hem harp gemilerinin tasnif ve tahditlerine dair mufassal teknik malûmat vermek niyetindeyiz.

27 mart 1930

RAUF AHMET